

Stępień, Marek

"Zákony Asýrie a Chaldeje.
Pokračovatelé Chammurapiho", Josef
Klíma, Praha 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 78/4, 814-815

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

völkerung im Hochmittelalter: Methoden und Ergebnisse einer EDV-Auswertung der Klosterneuburger Tradition", s. 181—189.

M. D.

Josef Klíma, *Zákony Asýrie a Chaldeje. Pokračovatelé Chammurapiho*, Academia, Praha 1985, s. 336.

Badaniom nad mezopotamskim piśmiennictwem prawnym J. Klíma poświęcił prawie całą swoją dotychczasową działalność naukową. Dokonał również wiele w zakresie popularyzacji tej problematyki, czyniąc to zawsze z właściwą tylko wybitniejszym badaczom umiejętnością łączenia przystępności formy z wysokim poziomem naukowym treści wykładu, dotyczącego zwykle zagadnień specjalistycznych i bardzo skomplikowanych. Tego rodzaju prace Klimy są z jednej strony skarbnicami wiedzy o sumero-akadyjskim prawodawstwie i historii społeczeństw Mezopotamii dla wszystkich zainteresowanych, ale też stanowią doskonale pomoce naukowe dla studentów lub początkujących historyków i orientalistów.

Wszystkie powyższe uwagi odnoszą się również do prezentowanej tu jego najnowszej publikacji, będącej zresztą kontynuacją lub raczej rozszerzonym uzupełnieniem wydanej w 1979 r. pracy, „Nejstarši zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůci”. Zgodnie z zamierzeniami autora obie pozycje dają ukazany na szerokim tle historycznym i społecznym pełny przegląd mezopotamskiego piśmiennictwa prawnego, w którym Kodeks Hammurabiego stanowi podstawowy punkt odniesienia. Działalność prawodawcza Hammurabiego nie jest jednak, jak sugerują to ich tytuły, ściśle przestrzeganą cezurą chronologiczną, bowiem wśród „poprzedników” znajdują się jego następcy z dynastii starobabilońskiej, zaś wśród „kontynuatorów” żyjący blisko dwa wieki przed nim twórcy „statutu” z Kaneš. Ponadto wszystkie ważniejsze zbiory przepisów prawnych występujące w omawianej książce jako „prawa Asyrii i Chaldei” zostały już wstępnie scharakteryzowane w poprzedniej pracy. Teraz natomiast Klíma poza uzupełnieniem i rozszerzeniem opracowania daje ich pełny przekład. Są to w kolejności chronologicznej tzw. prawa staroasyryjskie, czyli fragmenty „statutu” osady kupieckiej w Kaneš w Kapadocji, prawa średnioasyryjskie, rozporządzenia władców średnioasyryjskich dotyczące funkcjonowania pałacu i haremu, oraz fragmenty praw neobabilońskich. Materiał źródłowy zawarty w najnowszej pracy Klimy uzupełniają dość swobodnie zestawione teksty, które nie będąc przepisami prawnymi pozwalają jednak lepiej poznać funkcjonujący w ówczesnej Mezopotamii system prawny oraz pewne realia społeczno-gospodarcze. Obok różnych dokumentów praktyki sądowniczo-prawnej z II i I tysiąclecia p.n.e. znajdują się wśród nich m.in. zapisy fundacyjne dla świątyń asyryjskich, układ Asarhaddona z władcami medyjskimi oraz poemat moralno-dydaktyczny z wyraźnymi tendencjami politycznymi — „Upomnienia dla władcy i sędziów”, zwany częściej „Radami dla księcia”.

Tłumaczenia tekstów źródłowych (część szczegółowa) oraz ich dokładna charakterystyka wydawnicza i opracowanie tematyczne (rozdziały III—V części ogólnej) stanowią niewątpliwie najcenniejsze fragmenty książki Klimy. Bynajmniej nie oznacza to, iż mające bardziej popularyzatorski charakter rozdziały I—II części ogólnej, podające podstawowe informacje o historii, społeczeństwie i kulturze Asyrii i chaldejskiej Babilonii, oraz cała część trzecia poświęcona dokładniejszej analizie samych społeczeństw w świetle danych prawnych i gospodarczych, mają mniejszą wartość naukową. Ponadto liczne przypisy umożliwiają zaintereso-

wanemu dotarcie do większości prac związanych z daną problematyką, przy czym zestaw cytowanych w nich pozycji znacznie wykracza poza wykaz bibliograficzny, sporządzony zresztą bardzo starannie, czego dowodzi uzupełnienie go spisem publikacji dostępnych autorowi już po złożeniu rękopisu. Różne indeksy tematyczne oraz inne materiały pomocnicze zamykające książkę znacznie ułatwiają korzystanie z niej.

M. S.

N. B. Koczakowa, *Rozdienije afrikanskoj ciwilizacji Ife, Ojo, Benin, Dagomeja*, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1986, s. 302.

Praca poświęcona jest państwom powstałym nad Zatoką Benińską w okresie przedkolonialnym. Autorka uważa, że klasyczna teoria marksistowska w badaniu państw powstałych w Afryce przedkolonialnej jest nieadekwatna. Państw tych nie można określać jako aparatu ucisku jednej klasy przez drugą, z powodu nie występowania klas antagonistycznych.

W pracy wprowadzono pojęcie wczesnego państwa. Terminem tym określa się organizm polityczny, powstający na bazie wcześniejszych struktur, które tylko w niewielkim stopniu ulegają przemianom. Wczesne państwo złożone jest z szeregu jednostek, które z reguły zostały podbite. Dawne organizacje polityczne są włączone do państwa, zachowując wewnętrzną niezależność. Władza takiego państwa nie jest w stanie stworzyć własnego aparatu, który objąłby zasięgiem cały jego obszar.

W pracy zanegowano wpływ czynników zewnętrznych jako tych, które zdecydowały o powstaniu państw w tej części Afryki. Na podstawie danych archeologicznych badaczka radziecka dochodzi do wniosku, że pierwsze organizacje państwowe pojawiły się w tym rejonie między X a XII wiekiem. Przyczyn powstania państw badaczka szuka w przemianach społecznych, wzroście demograficznym i zastosowaniu nowych metod w rolnictwie.

Praca oparta jest na ustaleniach archeologicznych, relacjach europejskich pojawiających się na początku XVI w. oraz miejscowych tradycjach ustnych, spisanych w XIX i XX w. Niestety w przypadku Dahomeju autorka nie wykorzystowała tradycji ustnej wydanej przez Le Herissé, oparła się jedynie na jej pobieżnym omówieniu w pracach W. J. Argyla i J. Akinjogbina.

Autorka opisuje cztery państwa tego regionu (Ife, Ojo, Benin, Dahomej) powstałe w różnych okresach i stworzone przez różne grupy etniczne. Pomimo tego uważa, że wykazują one wiele cech wspólnych, a także należą do tego samego kręgu kulturowego. Wynikało to z wpływów państw i kultury Jorubów na sąsiadujące społeczeństwa (Aja, Edo).

Poszczególne państwa nie zostały potraktowane w książce w jednakowy sposób. Najwięcej miejsca poświęcono państwu Ojo, jego strukturze i historii. W przypadku pozostałych państw pobieżnie zarysowana jest ich historia i ukazane są tylko niektóre najbardziej charakterystyczne cechy. Według autorki wszystkie te państwa rozwijały się według podobnego schematu. Punktem wyjścia dla organizmów politycznych miało być powstanie osad określonych przez autorkę jako proto-miasta, powstałe w wyniku łączenia się kilku małych wspólnot terytorialnych lub też rozrostu takiej wspólnoty w większą jednostkę. Pierwszy przypadek dotyczył Beninu, drugi zaś Ife i innych miast Jorubów. Ludność proto-miasta zajmowała się przede wszystkim rolnictwem. Cechami odróżniającymi taką miejscowość